

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально - науковий інститут екології
Кафедра екологічної безпеки та екологічної освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему

РОЗВИТОК ЕКОТУРИЗМУ НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД (на прикладі Кам'янського району)

Виконав: студент 2 курсу, групи ЗДЕ-64
спеціальності : 101 «Екологія»

(шифр і назва напрямку підготовки, спеціальності)

Автор _____ / Костянтин МИШКІН
(підпис) (ім'я та прізвище)

Керівник _____ / проф. Алла НЕКОС
(підпис) (ім'я та прізвище)

Рецензент _____ / доц. Анатолій БАЙНАЗАРОВ
(підпис) (ім'я та прізвище)

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри _____ / проф. Алла НЕКОС
(підпис) (ім'я та прізвище)

Нормоконтроль _____ / Марина ЩОКІНА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Секретар ЕК _____ / Світлана БУРЧЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

Харків – 2023 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА

Навчально-науковий інститут екології
Кафедра екологічної безпеки та екологічної освіти
Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень) магістр
Спеціальність 101 Екологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

 / проф. Алла НЕКОС
підпис ім'я та прізвище

“ 5 ” травня 2023 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ (ПРОЕКТ)

Костянтину МИШКІНУ

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи Розвиток екотуризму на Дніпропетровщині у післявоєнний період (на прикладі Кам'янського району)

керівник роботи Алла НЕКОС, д-р геогр. наук, проф.
(ім'я, прізвище, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від “ ” 2023 року №

2. Строк подання студентом роботи 23 листопада 2023 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити

1. Опрацювати наукову літературу, довідкові видання, картографічну інформацію щодо можливості створення екотуристичних маршрутів, екологічних стежок тощо на території Кам'янського району Дніпропетровської області.
2. Визначити точкові об'єкти на маршрутах екотуризму, провести їх опис і паспортизацію.

3. Виконати еколого-токсикологічну оцінку ґрунтів методом біотестування у межах території досліджень.
 4. Оформити картографічні матеріали з представленням екомаршрутів та екологічних стежок.
 5. Розробити рекомендації щодо розвитку стану екотуризму в Кам'янському районі
 6. Систематизувати матеріали досліджень. Зробити висновки.
4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Огляд наукових літературних джерел
2	Визначення методів дослідження
3	Проведення дослідження та оцінка результатів
4	Розробка рекомендацій

5. Дата видачі завдання _____

Студент

підпис

Костянтин МИШКІН

ім'я і прізвище

Керівник роботи

підпис

проф. Алла НЕКОС

посада, ім'я і прізвище

АНОТАЦІЯ

РОЗВИТОК ЕКОТУРИЗМУ НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД
(на прикладі Кам'янського району)

Костянтин МИШКІН

Кваліфікаційна робота «Розвиток екотуризму на Дніпропетровщині у післявоєнний період (на прикладі Кам'янського району) містить 48 сторінок, 4 розділи, 7 таблиць, 10 рисунків, 26 використаних джерел.

Мета роботи. Визначити можливості розвитку екотуризму на Дніпропетровщині у післявоєнний період (на прикладі Кам'янського району).

Актуальність. Дніпропетровщина має великий екотуристичний потенціал адже в регіоні знаходиться велика кількість об'єктів ПЗФ і туристичної інфраструктури. Головними факторами пригнічення розвитку екотуризму в Дніпропетровській області є відсутність чіткої стратегії розвитку індустрії туризму та чіткого його регулювання, велика кількість промислових об'єктів, які забруднюють навколишнє середовище, а також жахливі наслідки війни. Тому вкрай актуальним є визначення можливостей екологічного туризму в даному регіоні у післявоєнний період. Розглянути це можливо на прикладі Кам'янського району.

Завдання дослідження передбачали аналіз наукової літератури щодо стану вивчення питання, відбір зразків ґрунту для еколого-токсикологічної оцінки, розробка екологічного маршруту на території Кам'янського району.

Методи. Аналітичні, історико-географічні, картографічні, розробки зроблені за рекомендаціями провідних екотуристичних організацій UNWTO і TIES.

Результати. Розроблено екологічний маршрут Кривий-Ріг - Вільногірськ, який в т.ч. має риси промислового і солідарного туризму. Екскурсія включає два промислових кар'єри – працюючий і покинутий (який на даний момент є об'єктом рекреації) та 4 об'єкти ПЗФ загальнодержавного і місцевого значення, а також відвідування об'єкту харчування з етнічною кухнею, продукти якої декларують як екологічно чисті.

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ, ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ, ЕКОЛОГІЧНІ СТЕЖКИ

ABSTRACT

DEVELOPMENT OF ECO-TOURISM IN DNIPROPETROV Oblast IN THE POST-WAR PERIOD (on the example of Kamian district)

Konstantin MYSHKIN

The qualification work "Development of ecotourism in the Dnipropetrovsk Region in the post-war period (on the example of the Kamian district) contains 48 pages, 4 chapters, 7 tables, 10 figures, 26 used sources.

The goal of the work. To determine the possibilities of the development of ecotourism in the Dnipropetrovsk region in the post-war period (on the example of Kamian district).

Topicality. Dnipropetrovsk Oblast has great ecotourism potential, as the region is home to a large number of PZF facilities and tourist infrastructure. The main factors inhibiting the development of ecotourism in the Dnipropetrovsk region are the lack of a large number of industrial facilities that pollute the environment, as well as the terrible consequences of the war. Therefore, it is extremely important to determine the possibilities of ecological tourism in this region in the post-war period. It is possible to consider this on the example of the Kamian district.

The tasks of the research included the analysis of scientific literature on the state of study of the issue, the selection of soil samples for ecological and toxicological evaluation, the development of an ecological route on the territory of the Kamian district.

Methods. Analytical, historical-geographical, cartographic, developments were made according to the recommendations of the leading ecotourism organizations UNWTO and TIES.

The results. An ecological route Kryvyi Rih - Vilnohorsk has been developed, including has features of industrial and solidarity tourism. The excursion includes two industrial quarries - a working and an abandoned one and 4 PZF facilities of national and local importance, as well as a visit to a catering facility with ethnic cuisine, the products of which are declared as ecologically clean .

ECOLOGICAL TOURISM, GREEN TOURISM, ECOLOGICAL TRAILS

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМУ, ЯК ПРОВІДНА ГАЛУЗЬ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ І СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА.....	10
1.1. Стан екотуризму у світі.....	10
1.2. Стан екотуризму в Україні.....	13
РОЗДІЛ 2 ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС.....	18
РОЗДІЛ 3 ПРАКТИКИ РОЗРОБКИ ЛОКАЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ МАРШРУТІВ (на прикладі Дніпропетровської області).....	24
3.1. Еколого-токсикологічна оцінка ґрунтів методом біотестування.....	24
3.2. Особливості створення екомаршруту у Кам'янському районі на Дніпропетровщині.....	31
РОЗДІЛ 4 РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В КАМ'ЯНСЬКОМУ РАЙОНІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	40
ВИСНОВКИ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46

ВСТУП

Нині кожен шостий мешканець планети принаймні раз на рік виїжджає за кордон. Таким чином, із 7,5 мільярдів населення подорожують 1 млрд. 230 тис. - кількість мандрівників майже дорівнює населенню Китаю. А у 2050-му році, за прогнозами Міжнародної організації туризму, подорожуватиме вже кожен четвертий [1].

В Україні туристична галузь стрімко розвивається і грає все більш значущу роль в економіці країни. Разом із розширенням різних видів туризму, таких як культурний, оздоровчий, рекреаційний, спортивний, релігійний, бізнес-туризм та інші, екологічний туризм стає актуальним і важливим явищем у сучасному світі [2].

Виникнення екологічного туризму представляє собою відповідь людства на глобальні проблеми екології та зростаючу інтенсивність використання природних ресурсів. На сьогоднішній день цей вид туризму стрімко розвивається та стає популярним у багатьох країнах, сприяючи гармонізації відносин між природою, людьми та економікою. Україна, завдяки своїм унікальним природним ресурсам та інтересу населення до природи, має перспективи для розвитку екологічного туризму. Запровадження програм розвитку цього напрямку в Україні є актуальним завданням, оскільки розвиток екологічного туризму може істотно покращити економічне та соціальне положення країни. Екологічний туризм є оптимальним та ефективним механізмом стримування негативних процесів, сприяючи обміну культур між різними національностями, підтримці міжнародних відносин та збагаченню внутрішнього туризму. Такий підхід також допомагає сформувати позитивний імідж країни та забезпечити її конкурентоспроможність [3].

На сьогоднішній день тему розвитку екологічного туризму висвітлено у дослідженнях вітчизняних вчених у галузі туризму, в тому числі, і екологічного: О. Дмитрук, О. Бейдик, Ю. Зінько, С. Дмитрук, Т. Лужанська, М. Біржаков, С. Махлинець, М. Рутинський, Л. Тебляшкіна, та ін. У дослідженнях цих вчених зазначається важливість висвітлення перспективних напрямів діяльності та розвитку туристичної сфери і економіки України загалом [3].

Перевага екотуризму полягає у збагаченні туристів життєво важливими знаннями, в емоційному оздоровленні, розвитку спеціальної освіти спрямованої на придбання туристських і природоохоронних професій [4, 5].

Проблеми екологічного туризму сьогодні проявляються у відсутності загальної спрямованості в діяльності туристичних організацій, недостатньому розвиненій правовій бази та спеціалізованого в галузі туризму персоналу, великих витратах на транспорт і низький рівень сервісного обслуговування, неспроможності екологічної культури та зневажливого ставленні самих громадян, слабкому розвитку екологічної інфраструктури [4, 5].

За даними Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Дніпропетровській області, загальна кількість туристів, що були обслуговувані туристичними компаніями, зросла у 3,1 рази за період 2000–2019 рр., а їх питома вага не змінювалася і становила 2,5 % загальної кількості українських туристів. Однак, разом з цим простежується і негативна тенденція різкого зменшення числа іноземних туристів, що розпочалася з 2010 року. Кількість внутрішньоукраїнських туристів зменшилася в 2,3 рази, а їх частка в загальній кількості туристів в Україні в 2019 році склала лише 3,5% [6].

В Україні більшу частину природного потенціалу складають: рекреаційні ландшафти, ресурси оздоровлення, об'єкт ПЗФ, території історико-культурного призначення. Майже усі ці складові має Дніпропетровська область [4, 5].

Нажаль, в регіоні є і низка екологічних проблем, до яких додалися жахливі наслідки в ході бойових дій. Нинішня екологічна ситуація в Дніпропетровській області характеризується як кризова.

Основні причини настання кризи включають велику концентрацію небезпечних підприємств, недостатньо розвинений рівень культури виробництва та технологічної дисципліни, неконтрольоване накопичення відходів, неефективність очисних споруд, низький рівень екологічної освіти серед керівників на всіх рівнях та населення загалом, а також обмежена екологічна свідомість суспільства. А також в результаті війни додалися пожежі в екосистемах

через бойові дії, хімічне забруднення від обстрілів і ракет, забруднення ґрунтів та водойм нафтопродуктами [7].

Отже, враховуючи все вище сказане, актуальним є визначення туристичного потенціалу на Дніпропетровщині у післявоєнний період шляхом практики розробки локальних екологічних маршрутів Кам'янського району.

Мета роботи: визначити можливості розвитку екотуризму на Дніпропетровщині у післявоєнний період (на прикладі Кам'янського району).

Для досягнення поставленої мети необхідно було виконати наступні **завдання:**

1. Опрацювати наукову літературу.
2. Визначити точкові об'єкти на маршрутах екотуризму.
3. Виконати еколого-токсикологічну оцінку ґрунтів методом біотестування у межах території досліджень.
4. Оформити картографічні матеріали та опис екомаршрутів та екологічних стежок.

Об'єкт досліджень: сфера екологічного туризму в Кам'янському районі Дніпропетровській області.

Предмет досліджень: розробка екологічних маршрутів у післявоєнний період (на прикладі Кам'янському районі Дніпропетровської області).

Робота написана за матеріалами наукової, науково-популярної, довідкової літератури, статистичних видань, використання картографічних матеріалів, рекомендацій провідних екотуристичних організацій UNWTO і TIES, фондів матеріалів Кам'янської міської ради, матеріалів краєзнавчого музею та особистих досліджень автора.

РОЗДІЛ 1

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМУ, ЯК ПРОВІДНА ГАЛУЗЬ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ І СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

1.1. Стан екотуризму в світі

Екологічний туризм грає велику роль в світовій індустрії туризму. Експерти Всесвітньої туристичної організації (ВТО) прогнозують високі темпи росту екологічного туризму, що дозволить країнам, в першу чергу, що розвиваються, отримати прибутки та покращити економіку [8].

З кожним роком екотуризм стає все більш доступним у світі, так як рівень екологічної свідомості підвищується і як наслідок, з'являється потреба у збереженні навколишнього природного середовища [8, 9].

Популярності екологічного туризму сприяє розвитку інфраструктури та послуг, спрямованих на задоволення потреб екотуристів, все більше держав розуміють важливість збереження своїх природних ресурсів і створюють заповідники, національні парки та інші захищені території, увага країни до екологічної ситуації неминуче призводить до підвищення рівня екологічної освіти. Технологічний розвиток, теж сприяє популяризації екологічного туризму. Онлайн-ресурси, додатки та мобільні пристрої надають інформацію про екологічні об'єкти, маршрути та можливості для туристів [8, 9].

Прикладами екологічного туризму з величезної кількості в світі можуть бути наступні:

Галапагоські острови, Еквадор. Даний природний архіпелаг знаходиться у Тихому океані і завдяки своєму унікальному біорізноманіттю приваблює туристів. Тут можна побачити велику кількість ендемічних видів тварин, включаючи великих черепах та морських ігуан [10].

Відвідувачам Галапагоських островів пропонується велика кількість місць для екологічного туризму, а саме:

1. Кіто - неймовірно красиве історичне місто, ЮНЕСКО оголосило його «Всесвітньою культурною спадщиною» [10].

2. Алея Вулканів – екскурсія в Національний парк Котопахі, даний природний заповідник розташований безпосередньо у підніжжя найвищого активного засніженого вулкана у світі - Котопахі (5897 м) [10].

3. «Ель-Пайон-дель-Діабло» - водоспадів який по праву вважається найгарнішим в Еквадорі [10].

4. Національний парк Куенка – його таємничі озера і зачаровані ліса приваблюють туристів зі всього світу [10].

5. Ріобамба - ціна культурна та історична пам'ятка Еквадору. Іспанці заснували місто у 1530 році, в 1797 році із-за землетрусу Ріобамба був зруйнований, та за кілька років місто перебудували [10].

6. Острів Бартоломе – неймовірно красиве місце, серед застиглої лави та ендемічної рослинності відкривається чудовий вид на навколишні острови [10].

7. Пуерто Айора (дослідна станція Чарльза Дарвіна - бухта Тортуга) – туристам пропонується ознайомитися з інформацією з приводу еволюційних процесів на архіпелазі, а також відвідати центр розведення гігантських черепах, де в безпечних умовах розмножуються та проживають різні види черепах та ігуан [10].

Архіпелаг Галапагоських островів здобув славу завдяки своїй унікальній флорі та фауні, що розвинулися в умовах ізоляції протягом сотень тисяч років. Відомий своїми гордими і величними тваринами, такими як величезні черепахи, морські ігуани, а також численними видами птахів, які не виявляють страху перед людиною. Багато з цих видів є ендеміками, тобто проживають лише на Галапагоських островах. Окрім вражаючої фауни, архіпелаг славиться також своїми вулканічними пейзажами і неперевершеними краєвидами. Кожен острів має унікальну геологічну структуру, з різноманіттям вулканів, кратерів, скель і пляжів. Ці особливості роблять Галапагоські острови магнітом для людей, які зацікавлені у геології та природними дивами [10].

Для прикладу, ще можна навести такі місця:

Національний парк Торрес-дель-Пайне, Чилі: цей національний природний парк розташований в Патагонії, його вражаючі льодовики, гірські пейзажі та велика різноманітність тварин і рослин приваблюють туристів зі всього світу. Відвідувачам пропонується піший туризм, каякінг або просто спостереження за дикою природою [10].

Національний парк Амазонія, Бразилія: цей тропічний ліс є найбільшим у світі. Любителі екологічного туризму зможуть відвідати резервати та лісові села, плавати по річках, досліджувати джунглі та спостерігати за дикими тваринами [10].

Отже, розвиток інфраструктури, екологічної освіти, та технологічний прогрес роблять екологічний туризм доступним для всього населення планети. Для того, щоб забезпечити сталий розвиток туристичної діяльності та зберегти неймовірну природну красу нашої планети, важливо зберігати природні ресурси та практикувати екологічно відповідний туризм [10].

Екологічний туризм з'явився саме в країнах Європи, адже на цій території рано почався технологічний розвиток і відчуло місцеве населення відчуло його негативний вплив. Внаслідок чого європейці першими почали звертати увагу на негативний вплив туризму на навколишнє середовище. В цей час перші ентузіасти, почали виступати за відпочинок, який не буде нести шкоди навколишньому природному середовищу.

В Європі можна знайти багато можливостей для екологічного відпочинку. Наприклад зелена Швеція або озерна Фінляндії, гірська Австрія, «велосипедна» Німеччина, колоритна сільська Італія, космічна Ісландія, романтична Словенія, або маловивчена Словаччина. Не забуваємо також про Норвегію, Великобританію і Францію. Отже, можна впевнено сказати, що європейський екологічний туризм має дуже широку географію [11, 12].

Відомо, що в Європі екологічний туризм зародився в Італії. Місцеве населення змогло зберегти не тільки дух давнини, але й недоторкані куточки середземноморської природи [11, 12].

Ла Маддалена, архіпелаг в середземному морі, що розташований неподалік від узбережжя Сардинії, розташований центр дослідження дельфінів. Учасникам експедиції пропонується разом із науковими фахівцями вирушити в море і збирати інформацію про життя дельфінів у Середземному морі, їхню кількість і маршрути переміщення [12].

Іспанія, яка є сусідкою Італії, особливо приваблює агротуристів, які з радістю обирають проживання в невеликих фермерських хатинках, оточених оливковими гаями, і віддаються ремеслам та сільському господарюванню. Однак один із найцікавіших екотурів в Іспанії пов'язаний не лише з тихим сільським життям, але і з відвідуванням драконових печер на Майорці [11].

Екологічний туризм особливо проявляється в Австрії. В цій країні знаходиться справжнє диво природи - Айсрізенвельт - система крижаних печер, що знаходяться в 40 км від Зальцбурга є найбільшою в світі [11].

В Ірландії є місце, де стикаються стихії землі і моря, а межа являє собою скелі неймовірної краси, які сягають висоти до 200 метрів. Це місце називається Мохер і приваблює мандрівників зі всього світу [11].

Після цього можна вирушити далі на північ, досліджуючи чарівну Норвегію. Тут розташовані практично недоторкані території дикої природи з різноманітними пейзажами і багатою фауною. Крім відомих фіордів, Норвегія славиться також своїми водоспадами, які заховані в густих лісах. Саме через красу водних утворень було розроблену велику кількість екологічних маршрутів, і основним їх пунктом є водоспад Ворінгфоссен [11].

Отже, можна зробити висновок, що екологічний туризм в Європі дуже різноманітний і дуже поширений. Він може слугувати еталоном для створення мережі екотуристичних маршрутів України.

1.2. Стан екотуризму в Україні

Серед відпочиваючих та природолюбів екотуризм в Україні стає все більш популярним. В Україні є великий потенціал для розвитку екотуризму, в першу

чергу, із-за розмаїтості ландшафтів, великої кількості національних парків, природних резерватів і заповідників [4].

Турагенти і туроператори надають багатий вибір різних видів екологічного туризму, це може бути піші або велосипедні походи, екскурсії до етнографічних поселень або спостереження за тваринами в диких умовах [4].

Вжиті заходи уряду та постійно зростаючий інтерес до екотуризму свідчать про зростаючу увагу до збереження природного середовища та відповідального туризму в Україні. Збалансований розвиток екологічного туризму сприяє збереженню біорізноманіття та екосистем країни, а також підтримує місцеві спільноти, відкриваючи для них нові можливості зростання і розвитку [5].

В Україні, для екотуризму підійдуть такі місця:

Полісся. В регіоні розташовано чимала кількість заповідних територій, в яких збережено різноманітні екосистеми та велика кількість рідкісних представників рослинного і тваринного світу. Туристи відвідують Полісся, щоб побувати в заповідниках, насолодитися спостереженням за природою, а деякі вирушають у фототури. Це зрозуміло, оскільки природа цієї місцевості вражає своєю унікальністю [13].

Серед найцікавіших напрямків екотуризму на Поліссі виділяють:

- Шацький національний природний парк. Цей дивовижний куточок Полісся поєднує соснові ліси, групи озер, болота та луки. На 48 977 гектарах унікальної природи кожен знайде розвагу для себе. Туристам пропонують походи, веломандрівки, сплави, спостереження за птахами, фотоподорожі та плавання. Крім того, на території функціонують кемпінги [8, 13].

- Міжрічинський регіональний ландшафтний парк. У південно-західній частині Чернігівської області, між Дніпром та Десною, розкинулася ще одна локація для екотуризму. На велетенській природоохоронній території, площа якої перевищує 100 тисяч гектарів, поєднані найрізноманітніші краєвиди – від тайгових мохових боліт і борів-чорничників, до квітучих лук та заплавних дібров. Блукаючи стежками, туристи можуть побачити рись, лося та сірого журавля [13].

- Мезинський національний природний парк, звідки відкриваються неймовірні краєвиди на Десну, можна відпочити не лише на природі, але й в одному із двох гостьових будиночків. Також можна скористатися розробленими маршрутами і взяти туристичне спорядження напрокат [13].

Закарпаття. Завдяки відсутності промислових зон, Закарпаття зберегло первозданну природу. Свіже повітря, наповнене ароматом різнотрав'я, гірські річки та водоспади, неповторний колорит [8].

В цій зоні туристам радять побачити:

- водоспад Шипіт на схилі Боржавської полонини, де з висоти 14 метрів спадають каскади води;

- озеро Синевир – найбільша водойма в Карпатах глибиною 24 метрів, розташована в Міжгірському районі;

- озеро Несамовите на Чорногірському хребті, що має льодовикове походження;

- село Шешори з каскадом водоспадів на річці Пістинька [13].

Полтавщина. Сільський туризм на Полтавщині допомагає познайомитися з традиціями та побачити незаймані куточки дикої природи. Тут можна відпочити на березі Ворскли, Хорола, Сули або річки Псел, а також відвідати гончарну столицю України – село Опішня [8, 13].

- село Диканька стало відомим завдяки гоголівському твору. Сьогодні тут облаштовано близько двох десятків садиб для екотуристів. Крім того, тут є краєзнавчий музей, в дев'яти залах якого представлені експонати, пов'язані з історією Полтавщини, а також Кочубеївський парк з тіністими алеями, фруктовими садами та штучними ставками [13].

- у райцентрі Велика Багачка є кілька садиб сільського туризму. Тут екологічно чиста зона, поруч річка Псел та ліс, тобто можна влаштувати походи по гриби, ягоди та трав'яні збори [13].

Одеська область. В Одеській області знаходиться місто Вилкове, яке ще називають "українською Венецією". Тут зустрічаються річка Дунай і Чорне море. Майже все містечко в каналах, а люди пересуваються човнами [8, 13].

На території області розміщені унікальні заповідники, які приваблюють туристів з інших областей України. Це Дунайський біосферний заповідник, Нижньодністровський національний природний парк, регіональний ландшафтний Тилігульський парк, ботанічний сад Одеського національного університету імені Мечнікова [13].

Херсонщина. Херсонщина манить різноманіттям ландшафтів та розваг. Серед них варто відвідати:

- «Зелені хутори Таврії» – історико-розважальний комплекс, розташований на території площею 90 гектарів у недоторканій лісостеповій зоні між Херсоном і Голою Пристанню [8].

- Олешківські піски розташовані в 30 кілометрів на схід від Херсона. Тут можна влаштувати красиву фотосесію або пікнік, а також залишитися на ніч. У пустелі крім піску і барханів, є березові гаї та хвойні насадження [8].

- Херсонський Гранд каньйон можна побачити на березі Дніпро-Бузького лиману. Це прямовисні скелі, що йдуть в море. Якщо у вас буде час, обов'язково зупиніться тут в наметі з ночівлею, щоб зустріти захід і світанок [8].

- Безлюдний острів Джарилгач, який омивається Чорним морем – найкраща локація для "зеленого" туризму. По-перше, тут немає інфраструктури, тож вам вдасться відпочити наодинці з природою. По-друге, тут мінімум туристів, тож до острова Джарилгач без остраху підпливають дельфіни [8, 13].

Підсумовуючи можна сказати, що екологічний туризм є важливим напрямом розвитку туристичної індустрії як у світі, так і в Європі, і Україні.

Спостерігається зростання попиту на природоохоронні тури, які пропонують унікальні природні ландшафти, дикі тварини та можливість активного взаємодії з природою. Країни Європи активно пропагують екотуризм, стимулюючи створення екологічно чистих готелів, розвиток екотранспорту та інфраструктури для туристів. Європейські країни акцентують увагу на екологічній освіті, популяризації принципів сталого розвитку та залученні громадськості до охорони природи.

Україна має великий потенціал для розвитку екологічного туризму, завдяки своїй природній розмаїтості, національним паркам, заповідникам та природним резерватам.

Українська влада та туристичні агентства активно сприяють розвитку екологічного туризму, спонукаючи до сталого використання природних ресурсів та збереження біорізноманіття.

Загалом, екологічний туризм є важливим чинником збереження природи та сталого розвитку як у світі, так і в Європі та Україні, все більше людей прагнуть насолоджуватися природою, досліджувати її красу та сприяти збереженню навколишнього середовища.

РОЗДІЛ 2

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЕННИЙ ЧАС

Війна, безумовно, вплинула на функціонування туристичної галузі в Україні у найгіршому сенсі. Так, у Херсонській і Миколаївській областях сума туристичного збору скоротилась більш ніж на 90%, подібне падіння збору зафіксовано ще в 14 областях. Питання важливе, адже туризм це не тільки про подорожі і розваги, він суттєво впливає на економіку країни та допомагає підтримувати інші сфери [14, 15].

Воєнні дії на території нашої країни спричинили величезну кількість негативних наслідків. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України вказує, що станом на 20 березня 2022 року бойові дії відбувалися на території природно-заповідного фонду і охопили площу 12,4 тис.км². Це становить третину всього природно-заповідного фонду України, включаючи багато важливих водно-болотних угідь, що мають міжнародне значення згідно з Рамсарською конвенцією. Реабілітація цих територій є надзвичайно важливою для подальшого розвитку країни, оскільки ці місця мають потенціал стати популярними туристичними об'єктами міжнародного значення [14, 15].

Однак, в Україні є значні можливості для розвитку екотуризму у післявоєнний період з точки зору введення інноваційних підходів до створення екотуристичних маршрутів. Є інформація, що навіть після повномасштабного вторгнення, іноземні туристи не припинили відвідувати Україну. Так, у 2022 році українській кордон перетинали громадяни Румунії, Молдови, Польщі і Угорщини приблизно по 100 тис. представників з кожної країни. В більшості випадків, вони їхали не за відпочинком, а це були волонтери, дипломати, журналісти та громадські активісти. Фахівці екологи, науковці та дослідники також відвідують нашу країну з професійною метою: проводять геоекологічні дослідження, спілкуються та допомагають українським колегам у констатації фактів порушення екосистем та оцінці негативних наслідків воєнних подій. В результаті вони мають можливість

поширити цю інформацію, збільшити аудиторію і донести завдяки засобам масової інформації у різні куточки земної кулі правду про російський терор, екологічні наслідки безжалісного впливу на природі об'єкти. Це стало основою інноваційного для нашої країни виду туризму – **солідарного**, який обов'язково повинен мати у т.ч. екологічне спрямування [15].

Прикладом інноваційного солідарного екотуризму у післявоєнний час можуть бути організовані екотури як для іноземних, так і для українських туристів до Добропарку під Києвом.

Рис. 2.1 – «Добропарк», Київщина. Наслідки окупації

Це один із найкращих приватних сучасних дендропарків, де висаджені сотні тисяч різноманітних квітів. Нажаль ця локація була під окупацією, всі будівлі на території знищено, але квіти лишилися! Під час такого екотуру можна демонструвати квіткові насадження, проводити тематичні лекції щодо біорізноманіття квітів, проводити майстер-класи для опанування культури квіткарництва та упорядкування присадибних ділянок, а дітей вчити створювати клумби з пряними й ароматичними рослинами. Також прикладом солідарного

екотуризму може бути гастрономічні дегустаційні візити на грибну ферму в Яблунівці на Київщині. Хоч ця територія і не була під окупацією, але ця ферма відома тим, що на початку повномасштабної війни віддала на потреби ТрО 60 тон печериць [11, 15].

Солідарні екотури щодо відвідування екопарків, ботанічних садів і інших природних об'єктів і заповідних територій, які знаходились чи постраждали від окупації, надасть необхідну фінансову підтримку місцевим громадам і локальним бізнесам, а отримані кошти підуть на відновлення цікавих і унікальних природних території, поповнення колекцій рослин і тварин тощо.

Ще одним видом сучасного туризму, який стане популярним після нашої перемоги буде **дарк-туризм** - практика відвідування місць, де раніше відбувалися трагічні події, пов'язані як з соціумом так і з впливом на навколишнє середовище. Для прикладу - це Алькатрас, Асвенцим, Чорнобіль та інш. Дарк-туризм може приваблювати туристів не тільки цікавістю до історії, культури та соціології, щоб краще розуміти минулі та сучасні події, висловити пам'ять та вшанування жертвам цих подій, але і зрозуміти наслідки величезних катастроф щодо впливу на довкілля. Існує думка, що ця форма туризму також може викликати моральні та етичні дилеми, оскільки вона може виглядати як експлуатація страждання та трагедій для фінансової вигоди [11, 15].

При організації дарк-туризму важливо дотримуватися етичних стандартів, забезпечувати повагу до пам'яті і жертв та враховувати моральні аспекти цього туристичного напрямку. Багато місць дарк-туризму розробляють освітні програми, щоб сприяти кращому розумінню історії та контексту тих подій, які привели до страждань та трагедій[3], екологічних катастроф і шляхів оптимізації. Яскравий приклад - Фельдман Екопарк на Харківщині. Для кожного харків'янина це особливе місце. В ході війни інфраструктура парку була знищена, велика кількість тварин вбита, а обстріли Харкова проводились, в тому числі, з території екопарку. Після війни ця територія може бути місцем дарк-туризму, людям не байдужим до природи розкажуть, в яких умовах жили тварини до війни і на фото покажуть як вони виглядали під час евакуації. Зруйновані вольєри і клітки, чудові природні

ландшафти прийняли вид белігеративних ландшафтів в результаті бойових дій, пошкоджена інфраструктура території, втрачені життя тварин. Фельдман Екопарк може бути справжнім пам'ятником злочину росіян проти природи.

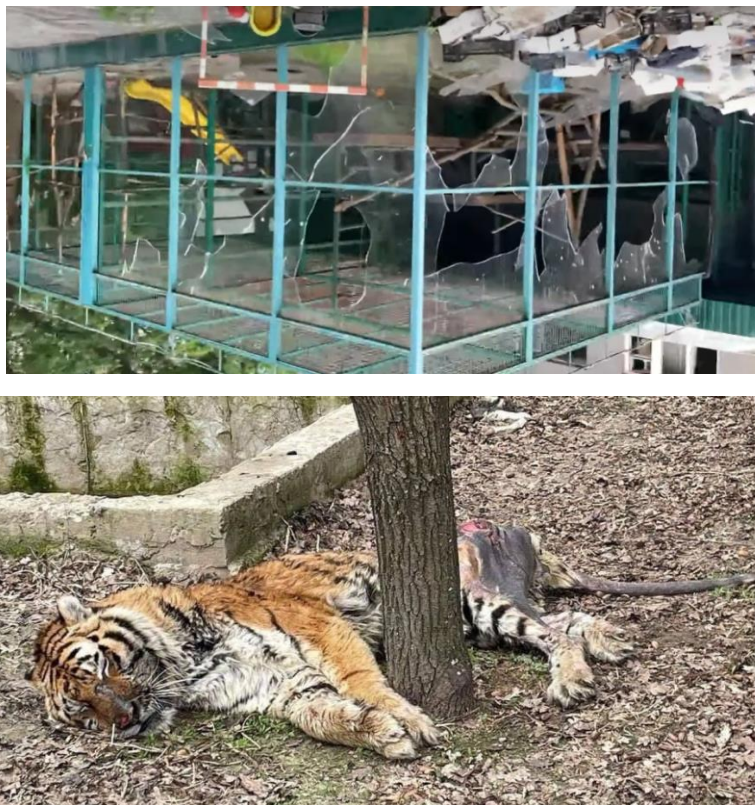

Рис. 2.2 – Фельдман Екопарк, Харків. Наслідки окупації

Та найбільше, в ході бойових дій постраждала екосистема Дніпра. 6 липня 23 року окупанти підірвали Каховську ГЕС, як наслідок - забруднена екосистема, знищене біорізноманіття гирлового регіону пониззя Дніпра. Держекоінспекція після підриву Каховської ГЕС зафіксувала, що у р. Дніпро потрапила значна кількість нафтопродуктів, потім це пішло в Дніпро-Бузький лиман і в Чорне море. Також нафтопродукти виявили в заплавах річок Віршовчина та Кошова. У перші дні екокатастрофи велика маса прісної води пішла у Чорне море, затопила Одеську затоку та просунулась далі на південь щонайменше до Дністровського лиману. Це далеко не повний перелік наслідків підриву ГЕС, які будуть проявлятися ще десятки років. Після перемоги українцям доведеться не лише долати наслідки війни, а й повертатись до вирішення величезних екологічних проблем, пов'язаних

з водними ресурсами. Для відновлення акваекосистеми Дніпра необхідно розробляти цілі низки ековідновлювальних заходів (відновлення повноцінного екологічного моніторингу басейну річки Дніпро; відновлення функціонування всіх очисних споруд для попередження скиду неочищених стоків; створення біоплато для підвищення рівня асиміляційного потенціалу та самоочищення водних екосистем, які були уражені через війну; розробка повноцінної екологічної стратегії оптимізації річки Дніпро після війни) [16, 17].

Також чудовими заходами можуть бути побудовані на воді плавучі острови (як на оз. Супій на Київщині) з рослин та водоростей, які добре поглинають забруднюючі речовини з води, зокрема сполуки важких металів, фосфати, нітрати, нітрити та інші небезпечні речовини.

Рис. 2.3 – Плавучі острови річки Супій

На ушкоджених розмитих берегах можна висаджувати вербу, очерет, які відновлюють структуру дна, ґрунт, вбирають забруднення. Нажаль, українцям доведеться роками розміновувати береги та дно Дніпра, допомагати річці і всім її мешканцям відновлюватись. Про страшні наслідки і відновлювальні заходи повинні знати еко туристи і розуміти, що може створити людина [16, 17].

Після відновлення Дніпро і інші східні і південні річки України повинні стати популярними об'єктами еко туризму. Туристам буде цікаво спостерігати за реінкарнацією водних і прибережних екосистем, фіксувати зміни, порівнювати

стан природного середовища до, під час і після війни та просто насолоджуватися природою цих водних артерій.

Незважаючи на війну і такі важкі наслідки для природних і штучних екосистем, іноземні туристи продовжують відвідувати країну, а солідарний та дарк-туризм стають популярними формами подорожей, в свою чергу екологічний туризм буде вельми популярним після завершення бойових дій, наша країна не втратить природної краси, а постраждалі райони будуть звертати увагу екотуристів, які хочуть спостерігати за відновленням природних об'єктів.

Проте, війна негативно впливає на розвиток сучасних інноваційних екоспрямованих гілок туристичної діяльності в Україні, зокрема в районах, що зазнають конфлікту. Збитки від війни вказують на зменшення туристичних доходів та появу екологічні проблеми, які безпосередньо впливають на усі компоненти природи та особливо на українські природні резервати. Інноваційний солідарний та дарк-туризм як розгалуження екотуризму можуть стати важливим чинником відновлення цікавих, унікальних природних об'єктів в Україні після війни для забезпечення сталого розвитку туристичної галузі.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИКИ РОЗРОБКИ ЛОКАЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ МАРШРУТІВ

(на прикладі Кам'янського району Дніпропетровської області)

3.1. Еколого-токсикологічна оцінка ґрунтів методом біотестування

В ході виконання кваліфікаційної роботи на території Кам'янського району на Дніпропетровщині був розроблений туристичний екологічний маршрут (Кривий Ріг – Вільногірськ).

Для того, щоб обґрунтувати «екологічність» маршруту і показати різницю між ґрунтами промислових і природних об'єктів, було проведено еколого-токсикологічну оцінку ґрунтів методом біотестування - процесу, що визначає токсичність ґрунту, використовуючи живі організми як індикатори. Дослідження проводились в лабораторії еколого- токсикологічних досліджень ННІ екології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна влітку 2023р. Визначення токсичності проводилось у водних витяжках з ґрунтів на вищих рослинах *Zea mays L.*

Поставлене завдання вирішується тим, що визначення токсичності ґрунтів на вищих рослинах ґрунтується на встановленні різниці між інтенсивністю росту рослин у водній витяжці з ґрунту (дослід) та у воді, в якій рослини утримуються (контроль) [18].

Критерієм токсичності є зниження на 20% і більше довжини проростків і (або) коренів рослин у досліді порівняно з контролем за 96 год біотестування. Для оцінки небезпеки забруднення ґрунтів запропоновано використовувати показник «ступінь забрудненості ґрунтів» у відповідності до визначених рівнів пригнічення ростових процесів, кількісна характеристика якого виражається коефіцієнтом забрудненості ґрунтів (КЗГ), при цьому коефіцієнт забрудненості ґрунтів диференціюють за рівнями пригнічення ростових процесів [18].

Перевага такого підходу полягає у тому, що за його допомогою можна визначити не тільки наявність або відсутність фітотоксичного ефекту, а також

оцінити небезпеку забруднення ґрунтів токсичними речовинами через кількісну оцінку забрудненості ґрунтів в залежності від рівнів пригнічення ростових процесів [18].

Таблиця 3.1

Класифікація якості ґрунтів за ступенем забрудненості [18]

Клас якості ґрунтів	Рівень забрудненості ґрунтів	Рівні пригнічення ростових процесів (фітотоксичний ефект), %	Ступінь забрудненості ґрунтів, КЗГ
I	Незабруднені	0-20	1,1
II	Слабко забруднені	20,1-40	1,2
III	Помірно забруднені	40,1-60	1,3
IV	Брудні	60,1-80	1,4
V	Дуже брудні	80,1-100	1,5

Для виявлення токсичності ґрунтів було відібрано 5 проб ґрунту вздовж туристичного екомаршруту Кривий Ріг- Вільногірськ (рис. 3. 1).

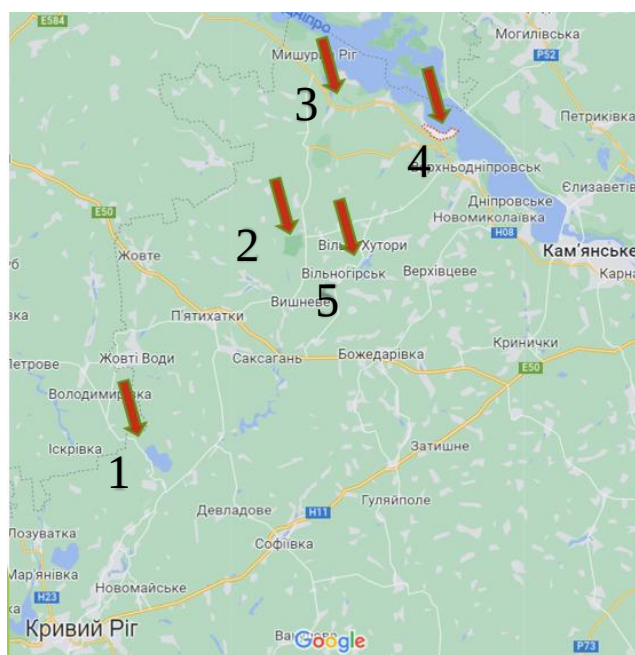

Рис 3.1 – Місця відбору проб ґрунтів для еколого-токсикологічної оцінки.

1. Ганнівський кар'єр

Місце відбору проби: с. Червоне, вул. Степова 12.

Дата і час початку біотестування: 4.06.23.

Тривалість біотестування: 96 год.

Таблиця 3.2

Визначення токсичності водних витяжок з ґрунтів на вищих рослинах***Zea mays* L. Ганнівський кар'єр.**

Повторність	Довжина, мм			
	Корені		Паростки	
	Контроль	Дослід	Контроль	Дослід
1	110	35	53	32
2	125	42	55	26
3	130	140	51	55
4	158	46	46	51
5	20	80	34	36
6	50	26	31	50
7	100	35	52	35
8	65	15	32	50
9	113	60	37	28
10	30	115	10	61
11	43	150	43	55
12	50	115	30	67
13	65	40	29	40
14	85	55	30	27
15	100	111	25	40
16	125	120	30	27
17	130	46	40	30
18	102	0	25	50
19	0	0	0	0
20	0	0	0	0
Середнє ариф.	53,4	41,0	21,8	23,6
Зменшення довжини відносно контролю, %		23,2		-8,3

Результат визначення токсичності ґрунтів: токсичність виявляють.

2. Комісарівський заказник

Місце відбору проби: с. Новоукраїнка, вул. Травнева 1.

Дата і час початку біотестування: 4.06.23.

Тривалість біотестування: 96 год.

Таблиця 3.3

Визначення токсичності водних витяжок з ґрунтів на вищих рослинах***Zea mays* L. Комісарівський заказник.**

Повторність	Довжина, мм			
	Корені		Паростки	
	Контроль	Дослід	Контроль	Дослід
1	72	80	2	5
2	16	20	10	3
3	30	11	1	10
4	23	10	2	11
5	30	12	3	10
6	1	30	3	5
7	9	23	4	20
8	8	16	1	15
9	11	10	11	21
10	41	55	1	3
11	10	30	1	3
12	2	5	5	5
13	30	21	0	0
14	0	21	0	0
15	0	15	0	0
16	0	0	0	0
17	0	0	0	0
18	0	0	0	0
19	0	0	0	0
20	0	0	0	0
Середнє ариф.	14,2	17,9	2,4	4,8
Зменшення довжини відносно контролю, %		-26,05		-100

Результат визначення токсичності ґрунтів: токсичність не виявляють.

3. Урочище Балка дурна, ландшафтний заказник Мости

Місце відбору проби: с. Мости, вул. Молодіжна 23.

Дата і час початку біотестування: 4.06.23.

Тривалість біотестування: 96 год.

Таблиця 3.4

Визначення токсичності водних витяжок з ґрунтів на вищих рослинах***Zea mays* L. Урочище Балка дурна, ландшафтний заказник Мости.**

Повторність	Довжина, мм			
	Корені		Паростки	
	Контроль	Дослід	Контроль	Дослід
1	72	5	2	10
2	16	30	10	8
3	30	58	1	25
4	23	3	2	11
5	30	21	3	3
6	1	5	3	3
7	9	65	4	1
8	8	16	1	17
9	11	55	11	5
10	41	16	1	20
11	10	30	1	20
12	2	10	5	0
13	30	0	0	0
14	0	0	0	0
15	0	0	0	0
16	0	0	0	0
17	0	0	0	0
18	0	0	0	0
19	0	0	0	0
20	0	0	0	0
Середнє ариф.	14,2	15,7	2,4	7
Зменшення довжини відносно контролю, %		-10,6		-191,7

Результат визначення токсичності ґрунтів: токсичність не виявляють.

4. Лісовий заказник Велика западня

Місце відбору проби: с. Домоткань, вул. Дніпровська 11.

Дата і час початку біотестування: 4.06.23.

Тривалість біотестування: 96 год.

Таблиця 3.5

Визначення токсичності водних витяжок з ґрунтів на вищих рослинах***Zea mays* L. Лісовий заказник Велика западня.**

Повторність	Довжина, мм			
	Корені		Паростки	
	Контроль	Дослід	Контроль	Дослід
1	110	100	53	42
2	125	88	55	54
3	130	90	51	23
4	158	110	46	18
5	20	73	34	61
6	50	85	31	50
7	100	80	52	46
8	65	40	32	32
9	113	120	37	35
10	30	125	10	36
11	43	49	43	26
12	50	101	30	46
13	65	35	29	30
14	85	72	30	50
15	100	13	25	10
16	125	0	30	0
17	130	0	40	0
18	102	0	25	0
19	0	0	0	0
20	0	0	0	0
Середнє ариф.	53,4	78,7	21,8	18,6
Зменшення довжини відносно контролю, %		-25,3		14,7

Результат визначення токсичності ґрунтів: токсичність не виявляють.

5. Вільногірський кар'єр

Місце відбору проби: м. Вільногірськ, вул. Промислова 4.

Дата і час початку біотестування: 4.06.23.

Тривалість біотестування: 96 год.

Таблиця 3.6

Визначення токсичності водних витяжок з ґрунтів на вищих рослинах

Zea mays L. Вільногірський кар'єр

Повторність	Довжина, мм			
	Корені		Паростки	
	Контроль	Дослід	Контроль	Дослід
1	41	50	28	8
2	88	53	41	15
3	44	30	27	13
4	26	32	10	18
5	42	14	17	11
6	8	52	3	12
7	54	19	25	6
8	35	7	18	2
9	61	23	32	9
10	54	22	28	11
11	73	12	41	7
12	46	10	23	5
13	43	21	18	12
14	60	18	21	9
15	16	31	5	10
16	44	32	18	10
17	53	11	22	9
18	39	7	20	10
19	20	0	11	0
20	36	0	12	0
Середнє ариф.	44,05	22,2	21	8,8
Зменшення довжини відносно контролю, %		49,6		58,09

Результат визначення токсичності ґрунтів: виявляють токсичність.

В результаті виконаних лабораторних досліджень токсичність ґрунту була виявлена в двох місцях відбору - два промислові об'єкти: Ганнівський кар'єр (працюючий), Вільногірський кар'єр (покинутий). Такі результати є очікуваними. В працюючому кар'єрі функціонує велика кількість різноманітного спецавтотранспорту, а покинутий кар'єр хоча і є вже багато років об'єктом промислового туризму і рекреації, але наслідки промислової розробки рудних титано- цирконієвих пісків дають про себе знати токсичністю ґрунтів.

В об'єктах ПЗФ: Комісарівський заказник, урочище Балка дурна, ландшафтний заказник Мости, заказнику Велика западня токсичність ґрунту не виявляється адже знаходяться на відносно далекій відстані від автотранспортних шляхів, чи великих міст.

Отже, екологічність маршруту Кривий Ріг- Вільногірськ підтверджується тим, що у ґрунтах об'єктів ПЗФ токсичність ґрунту не виявляється. В свою чергу, на території промислових об'єктів ґрунти є токсичними, що свідчить про негативний вплив промисловості на навколишнє середовище. Еколого-токсикологічна оцінка наглядно демонструє різницю стану навколишнього середовища об'єктів ПЗФ і промислових об'єктів.

3.2. Особливості створення екомаршруту у Кам'янському районі на Дніпропетровщині

Розробка екологічних маршрутів - це складний процес, який включає кілька важливих кроків і врахування великої кількості факторів, включаючи природні характеристики місцевості та екологічні цілі. Загальний процес розробки екологічного маршруту виглядає наступним чином [19, 20].

1. Дослідження місцевості та аналіз природних ресурсів.

Першим кроком є вивчення природних особливостей місцевості, включаючи ландшафт, флору та фауну, гідрологію та клімат. Це дозволяє визначити унікальні екологічні особливості регіону.

2. Визначення цілей та завдань маршруту.

Розробники маршруту повинні визначити цілі та завдання маршруту, такі як збереження природи, екологічна освіта, рекреація чи дослідження, цілі можуть змінюватись в залежності від конкретного маршруту.

3. Вибір маршруту.

На основі досліджень місцевості та цілей маршруту обирається сам маршрут. Цей пункт включає визначення маршрутних точок і місць зупинок, які дозволять відвідувачам найбільш повноцінно насолодитися природою і досягти цілей маршруту.

4. Оцінка впливу.

Проводиться оцінка впливу маршруту на довкілля, включаючи оцінку потенційних негативних впливів таких, як часткова зміна біорізноманіття рослинного і тваринного світу, ентомофауни, зміна ареалів мешкання, ерозія ґрунту, вплив на диких тварин та інші аспекти.

5. Розробка інфраструктури.

Для забезпечення безпеки та комфорту відвідувачів можуть додатково створюватися інфраструктурні об'єкти, такі як стежки, інформаційні покажчики, біотуалети, парковки аототранспорту та місця відпочинку.

6. Освіта та інформування.

Важливою частиною екологічного маршруту є залучення відвідувачів. Створюються інформаційні матеріали та програми, які допомагають відвідувачам розуміти екологічні аспекти місцевості.

7. Управління та моніторинг.

Після створення маршруту необхідно забезпечити його управління та моніторинг, включаючи регулярне обстеження маршруту, усунення негативних впливів і оновлення інформаційних матеріалів.

8. Сприяння охороні природи.

Екологічні маршрути часто використовуються для сприяння охороні природи, включаючи заходи щодо відновлення екосистем та моніторингу змін у природному середовищі [19, 20].

В ході виконання кваліфікаційної роботи було розроблено екологічний маршрут Кривий Ріг – Вільногірськ, одноденний автобусний тур розрахований на групу людей до 17 чоловік, актуальний в літній період, протяжність маршруту 180 км. Подорож матиме елементи інноваційного для нашої країни солідарного туризму.

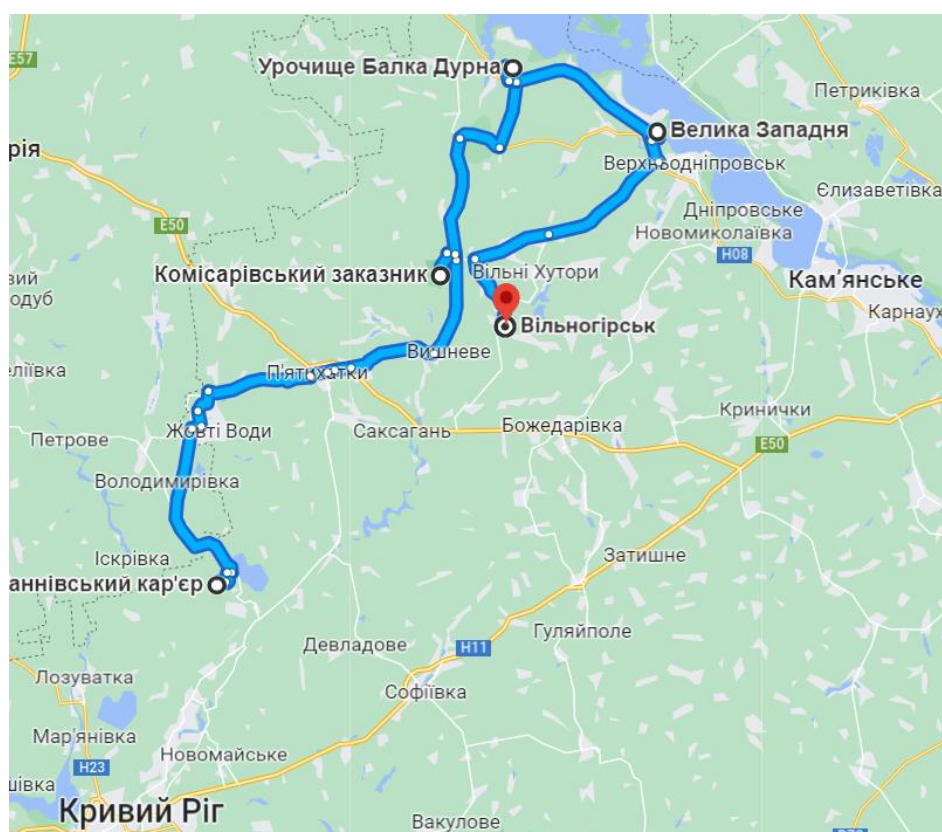

Рис 3.1 – Екологічний маршрут Кривий Ріг – Вільногірськ

В Дніпропетровській області десятиріччями, а можна сказати і протягом сторіччя, складалася доволі таки важка екологічна ситуація здебільшого із-за високого рівня промисловості і відсутності екологічної свідомості населення. В даних реаліях свою нішу знайшов, так званий, промисловий туризм – відвідування об'єктів промисловості (працюючих або покинутих). Так, на сайті Дніпропетровської обласної ради можна знайти інформацію про тури по закритих кар'єрах, копальнях, відвалах, заводах та інш. З нашої точки зору, такий туризм, певною мірою, теж може бути кваліфікований як екологічний туризм, де туристам можливо показати не тільки гарні, мальовничі куточки природи, а й наслідки

антропогенного впливу, господарської діяльності людини як демонстрацію створеної штучно екологонебезпечної ситуації.

Тому, запропонований екологічний маршрут починається з Ганнівського залізорудного кар'єру-пам'ятки будівництва і архітектури, який є другим за довжиною в Україні. Його протяжність сягає понад 5 кілометрів, а глибина досягає 275 метрів [21].

Ганнівський кар'єр є одним з чотирьох десятків діючих кар'єрів у Кривому Розі, він знаходиться на межі Кам'янського району, уздовж траси на Жовті Води. На відміну від деяких інших кар'єрів, тут немає оглядового майданчика. Проте його дуже добре видно з дороги. Він є невід'ємною частиною оглядових екскурсій у районі Кривого Рогу [21].

Рис 3.2 – Ганнівський кар'єр

Наступним пунктом стане Комісарівський заказник - лісовий заказник загальнодержавного значення, є своєрідним відображенням історії лісорозведення в степових регіонах. Він має ґрунтозахисне, науково-пізнавальне і водорегулююче значення. На території заказника переважають мішані лісові насадження, представлені більш ніж двадцятьма видами деревних порід. Особливу увагу привертають дуби, які ростуть у напіввідкритих умовах і можуть досягати обхвату в 4-5 метрів [22, 23, 24].

Тваринний світ представлений типовими для регіону видами: куниця кам'яна сарна європейська, свиня дика, лисиця. Також в заказнику представлено велику кількість типових видів птахів [22, 23, 24].

Цей ліс завжди привертав увагу вчених як приклад успішного лісорозведення. Популяризація даної території (як ефект солідарного туризму) може спонукати молодих вчених на нові дослідження.

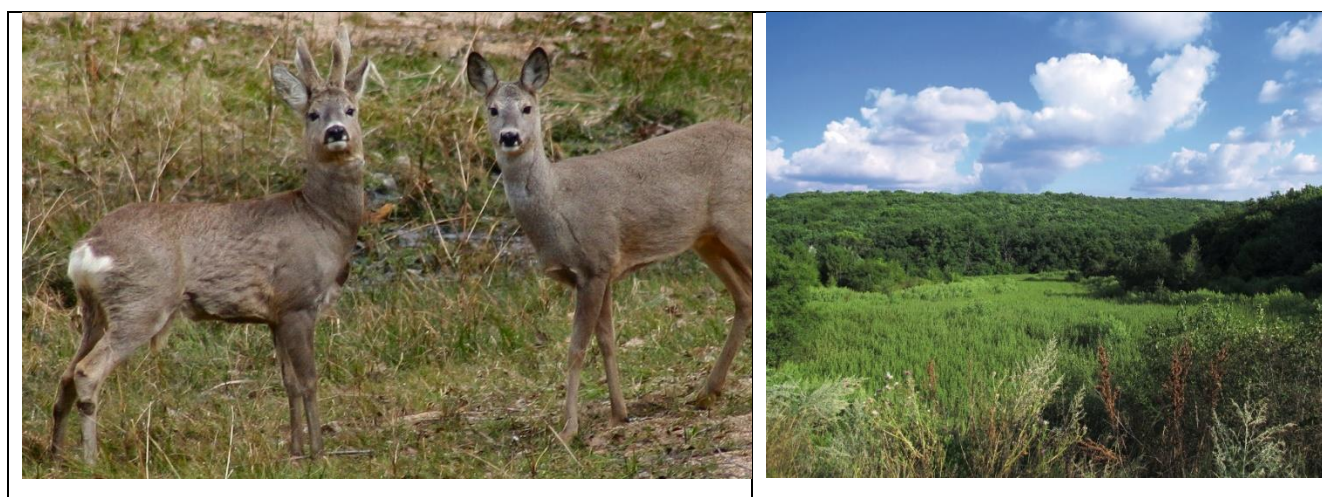

Рис. 3.3– Комісарівський заказник

Далі група вирушає знову на північ, до природних об'єктів місцевого значення: ботанічного заказника с Урочище Балка Дурна і Ландшафтного заказника Мости. Ці об'єкти знаходяться дуже близько до р. Дніпро, а саме біля його притоки р. Омельник [22, 23, 24].

Балка Дурна є частиною балкової системи Бородаївського району та розташована у її верхній частині, між селами Івашкове та Дніпровокам'янка. Балка є ерозійно активною, що призводить до інтенсивного утворення ярів та проваллів [22, 23, 24].

Після 50-х років минулого століття для зупинення ерозійних процесів схили балки були засаджені лісом, в першу чергу, білоакацієві деревостани, також є ділянки насаджень сосни кримської на високих штучних терасах, які поросли рідкісними для цієї місцевості видами папоротей [22, 23, 24].

Ландшафтний заказник Мости – це мальовниче місце до сходяться р. Дніпро та Омельник. Нажаль у 2021 році виникнуло гостре питання щодо збереження даної території. Обласний підрозділ Держгеокадастру Дніпропетровської області на земельні торги виніс 3677 га територій природних степів та долин річок, що охороняються в Україні відповідно до резолюції 4 Бернської конвенції, зокрема ландшафтний заказник Мости. На даний момент заказник ще можна відвідати, але його майбутня доля не відома [25].

Після відвідування небайдужі люди можуть підтримати «Українську природоохоронну групу» – організацію, яка намагається зберегти природні об'єкти України, зокрема заказник Мости, будь яка допомога чи підтримка вже матиме характер солідарного туризму.

Рис 3.4 - Ландшафтний заказник Мости; Урочище Балка Дурна

Далі, рушаючи вниз за течією Дніпра, прямуємо до Лісового заказника державного значення Велика Западня, назва якого походить від слова «запа́дина» (в землі), що означає велике провалля. Станом на 2011 рік балка є єдиним об'єктом ПЗФ басейну річки Домоткань, хоча природа її долини дуже багата і заслуговує створення тут заповідної території найвищого рангу [22, 23, 24].

Велика Западня є прикладом закріплення діючого яру шляхом залісення і утворення продуктивних лісових площ з непридатних до обробки земель. Здебільшого зустрічаються дубово-акацієві насадження з домішкою ясена, кленів

гостролистого і польового, бересту, груші. В насадженнях розвинений густий підлісок з бузиною чорною, свидиною, глодом, чорнокленом, бруслиною європейською та бородавчастою. На узліссях можна зустріти рідкісні степові рослини — астрагал шерстистоквітковий, шафран сітчастий [22, 23, 24].

Фауна заказника представлена типовими степовими видами. Із рідкісних видів безхребетних були виявлені томарес Ногеля, подалірій, бризеїда; із хребетних — гадюка степова, сиворакша, тхір степовий, борсук [22, 23, 24].

Після цього туристи можуть оцінити різницю природних об'єктів місцевого і державного значення.

Рис. 3.5 – Лісовий заказник державного значення Велика Западня

Дорогою до останнього об'єкту екскурсії туристам пропонується відвідати ресторан «Віват», що знаходиться прямо на трасі. Інтер'єр зроблений в українському стилі, а сам ресторан спеціалізується на національній українській кухні. Продукти є виключно екологічно чистими, бо отримані з екологічних господарств. Солідарний туризм може бути вираженим у фінансовій підтримці місцевого бізнесу.

Остання зупинка буде в м. Вільногірськ, його знамениті «Дніпропетровські Мальдіви» – кар'єр який утворився на околицях міста 70 років тому. Поряд було збудовано один з найбільших заводів з вироблення скла. В ході експлуатації заводу із піску стали видобувати мінерали. Та з часом кар'єр був затоплений підземним водами. При таких обставинах і виник «промисловий курорт». Роботи проводять і

зараз, у пошуках корисних копалин з рукотворного озера викачують і промивають суміш піску і води [23, 24].

На фоні білого піску виходять дуже красиві фото, варто запостити їх в соц. мережах і додати геолокацію, як сотні ваших підписників зацікавляться цим дивовижним місцем, така, свого роду, популяризація солідарного туризму.

Рис. 3.6 – Вільногірський кар'єр

Проведений аналіз ринку послуг туристичної діяльності в Дніпропетровській області, а також спілкування з місцевими водіями, що працюють у туристичному бізнесі, а також екскурсоводами, був складений орієнтовний кошторис екологічного маршруту Кривий Ріг- Вільногірськ, який, на наш погляд, є доволі доступним для широких верств населення, школярів, студентів і тим паче для іноземних туристів – прихильників промислового і солідарного туризму.

Таблиця 3.7

Кошторис на екомаршрут Кривий Ріг – Вільногірськ, грн

Склад групи, осіб	Вартість автотранспорту	Послуги екскурсоводу	Вартість харчування	Загальна сума
на 8	4000	1000	2000	7000
на 1	500	125	250	875

Отже, результатом виконаних досліджень став розроблений екологічний маршрут на території Кам'янського району, в ході якого туристам пропонується

відвідати промислові і природні об'єкти ПЗФ місцевого і загальнодержавного значення.

Очікується, що в результаті подорожі:

- туристи усвідомлять екологічність туристичної мандрівки;
- підвищать особисту культуру взаємин з природою;
- відновлять духовні і фізичні сили;
- відвідають кулінарні вироби місцевої самобутньої української кухні;
- отримають досвіт солідарного туризму – нового для нашої країни.

РОЗДІЛ 4

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В КАМ'ЯНСЬКОМУ РАЙОНІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

У сучасний період основними труднощами, що ускладнюють розвиток екотуризму в Дніпропетровській області, є недоцільне та неефективне використання природних ресурсів, відсутність чіткої стратегії розвитку та ефективного регулювання галузі туризму, а також нестача розвиненої мережі та об'єктів туристичної інфраструктури. Ці аспекти істотно гальмують прогрес екотуризму в Дніпропетровській області. Впровадження нових стратегій розвитку екологічного туризму повинно сприяти змінам та поліпшенню загального стану цієї галузі в регіоні [26].

До стратегічних напрямів розвитку екотуристичної діяльності в Дніпропетровській області можна віднести:

- створення необхідних інституційних умов та відповідного правового середовища передбачає ряд заходів, включаючи розробку та ухвалення проекту Закону України "Про сільський зелений туризм" (який на даний момент знаходиться на стадії розробки), створення регіональної програми розвитку екологічного туризму, а також внесення змін і доповнень до Стратегії розвитку на період до 2027 року і Плану заходів з її реалізації у 2021–2023 роках [6, 26];

- економічна підтримка розвитку екологічного туризму передбачає активізацію публічно-приватного партнерства з метою залучення приватних інвестицій, використання краудфандінгу, надання пільгового кредиту власникам садиб для модернізації проживальних споруд, підвищення кваліфікації персоналу та рекламування їхньої діяльності [6, 26];

- впровадження механізмів, які стимулюють та заохочують ефективне функціонування об'єктів екотуристичної інфраструктури [6, 26];

- створення ефективної системи забезпечення якості екотуристичних послуг, що буде орієнтована на потреби клієнтів, гарантуватиме виконання базових стандартів та включатиме критерії захисту природи та інші аспекти [6, 26].

Кам'янський район має розвинену туристичну інфраструктуру і велику кількість об'єктів ПЗФ. Грамотна реалізація туристичного потенціалу області є найважливішим фактором покращення екотуризму в районі.

Для створення умов щодо розвитку екологічного туризму в Кам'янському районі у післявоєнний період можна запропонувати наступні заходи:

- виконати детальне обстеження регіону, визначити ключові природні та культурні атракції, важливі природні об'єкти та екосистеми. Розробити докладні плани екологічних маршрутів;

- залучити державні і громадські природоохоронні організації та визначити заходи для збереження природи, зокрема обмеження доступу до вразливих територій та зон відпочинку;

- створити інформаційні та освітні матеріали для туристів, які надають інформацію про важливість збереження природи та правила поведінки під час проходження маршрутів;

- розробити та підтримувати інфраструктуру на екомаршрутах, такі як стежки, місця для відпочинку, доступність до питної води, санітарно-гігієнічні об'єкти з урахуванням екологічних стандартів;

- проводити систематичний екомоніторинг стану природи та впливу туристичної діяльності на середовище, щоб вчасно виявляти проблеми та реагувати на них;

- співпрацювати з місцевими жителями та залучати їх до підтримки та догляду за маршрутом, а також надавати можливість місцевим підприємствам та ремісникам вести бізнес, пов'язаний з екотуристичною діяльністю в регіоні.

- популяризувати серед туристів відповідальну екоповедінку, включаючи збір відходів, обмеження використання пластикових упаковок та повагу до загальноприйнятих правил поведінки у природі;

- розробити план для надання допомоги в екстрених ситуаціях, включаючи медичну допомогу та заходи для пошуку зниклих;

- активно рекламувати маршрути серед туристів та подавати інформацію про їх екологічну спрямованість;

- залучити фінансування від органів влади, грантових організацій та приватних інвесторів для розвитку та підтримки екологічного туризму в Кам'янському районі на Дніпропетровщині у післявоєнний період.

ВИСНОВКИ

1. Туризм є третьою за важливістю галуззю економіки світу, з величезним оборотом коштів і подорожуючих, кількість яких на 2023 рік досягла 1,2 млрд. осіб, або приблизно 1/6 населення.

2. Екотуризм, як один з видів туризму, зародився ще в 70-х роках минулого століття в США і розвинених країнах Європи, як відповідь людства на глобальні екологічні проблеми та зростаюче споживання природних ресурсів. Головними цілями нового виду туризму є мінімізація негативного впливу на довкілля, підвищення культури взаємин природи і людини, виховання особистої відповідальності за долю навколишнього середовища.

3. У структурі світового туризму екотуризм розвивається найбільш динамічно, набираючи до 30% щорічного приросту. Він є в тренді, оскільки люди у світі все більше звертають увагу на стан довкілля, в якому відпочивають, на екологічне пізнання природного середовища, культур, один одного, на власне здоров'я через активний відпочинок. За прогнозами експертів Всесвітньої туристичної організації, в майбутньому екологічний туризм буде розвиватися такими ж високими темпами. В першу чергу, даний вид туризму позитивно вплине на економічний розвиток країн, що розвиваються.

4. В Україні екотуризм почав розвиватися не так давно, але сьогодні вже багато учасників туристичного ринку пропонують свій продукт з префіксом «еко». У нашій країні екотуризм тяжіє до територій природно-заповідного фонду: водойм, лісів, мальовничих ландшафтів. Окрім природного середовища, об'єктом інтересу екотуристів є етнічні традиції, історія, культура, мистецтво, архітектура, та загалом всілякі активності місцевого населення (наприклад, виробництво органічних продуктів).

5. Навіть під час війни туристична галузь в Україні продовжує функціонувати. За останні півтора роки нашу країну відвідували сотні тисяч іноземних громадян. Це були фахівці екологи, науковці, дипломати, журналісти,

волонтери. Це стало основою нового виду туризму – солідарного, який обов’язково повинен мати у т.ч. екологічне спрямування.

9. Після війни одним з найпопулярніших видів екотуризму в Україні буде дарк-туризм – маршрути місцями, де раніше відбувалися трагічні події. Такий принцип туризму може викликати моральні та етичні дилеми щодо експлуатації страждань та трагедій для фінансової вигоди, але розумний підхід до подання матеріалу згладить ситуацію.

10. Загальний екологічний стан Дніпропетровської області, в т.ч Кам’янського району є кризовим, до чого додалися жахливі наслідки війни. Кам’янський район має потужний потенціал для розвитку екотуризму адже має розвинений природно - заповідний фонд. Кількість об’єктів ПЗФ загальнодержавного значення складає 12% (6 од.) від загальної кількості об’єктів ПЗФ області (32 од.). Площа об’єктів ПЗФ в районі становить 32% (31194 га) від площі об’єктів ПЗФ Дніпропетровської області (100000.7 га).

11. Виконані дослідження надали можливість розробити екологічний маршрут Кривий Ріг-Вільногірськ, який має елементи промислового і солідарного туризму. Екскурсія буде включати два кар’єри – працюючий і покинутий (який на даний момент є об’єктом рекреації), по два об’єкти ПЗФ загальнодержавного і місцевого значення, а також відвідування етнічної кухні регіону, продукти якої є екологічно чистими.

12. Для обґрунтування і пояснення «екологічності» туристичного маршруту була проведена еколого-токсикологічна оцінка ґрунтів методом біотестування щодо визначення токсичності водних витяжок з ґрунтів на вищих рослинах *Zea mays L.* Токсичність ґрунту була виявлена на території працюючого і покинутого кар’єрів, відносно показників контрольних рослин - довжина коренів зменшилась на 23,2% і 49,6% відповідно, В об’єктах ПЗФ загальнодержавного і місцевого значення токсичність ґрунту не виявляється.

13. В результаті виконаних наукових досліджень було розроблено загальні рекомендації щодо розвитку екологічного туризму в Кам’янському районі на Дніпропетровщині, які передбачають створення можливих екомаршрутів,

налагодження туристичної інфраструктури, залучення місцевих громад і бізнесу до інвестування розвитку туристичної галузі, моніторинг стану навколишнього середовища, створення освітніх матеріалів для туристів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. UNWTO World Tourism Barometer and Statistical Annex, September 2023. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/abs/10.18111/wtobarometereng.2023.21.1.3>. (дата звернення: 20.09.2023).
2. Барвінок Н.В. Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки* : матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-практичної конференції. Умань: Візаві. 2021. С. 576-580.
3. Посохов І. С., Сагайдачна І. С. Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*, 2019. Вип. 9. С. 203-212.
Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2019_9_27.
4. Вишневецький В. І. Екологічний туризм: *навчальний посібник*. К.: Інтерпрес ЛТД, 2015. 140 с.
5. Косар Н. С. Кузьо Н. Є. Дослідження розвитку туризму в Україні в умовах кризи. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 2. С. 115-125. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2016_2_15.
6. Безугла Л. С. Тенденції розвитку екотуристичної діяльності в Дніпропетровській області. *Проблеми економіки*. 2020. №3. С. 94–103.
Режим доступу: https://www.problecon.com/annotated-catalogue/?year=2020&abstract=2020_03_0.
7. Зелений туризм URL: <https://www.dnipro.lib.dp.ua/zelenij-turizm>. (дата звернення: 20.09.2023).
8. Екотуризм у світі. URL: <https://we.org.ua/rizne/ekoturizm-u-sviti/>. (дата звернення: 10.10.2023).
9. Воробйова О.А. Екологічний туризм як чинник сталого розвитку природно-заповідних територій. *Екологічні науки: науково практичний журнал*. К: ДЕА, 2012. № 2. С. 119-129.

10 Parque National Galápagos

URL: <https://web.archive.org/web/20090216032714/http://galapagospark.org/png/index.php> (дата звернення: 27. 05. 2023).

11. Cater, E., & Cater, C. *Tourism and sustainability : development, globalisation and new tourism in the Third World*. Routledge, 2018. 112 с.

12. Buckley, R. *Tourism and environment. Annual Review of Environment and Resources*. Boston, 2009. 294 с.

13. Бабич Ю. В. Екотуризм: 5 куточків України для "чистого" відпочинку. 2022. URL: https://travel.24tv.ua/ekoturizm-5-kutochkiv-ukrayini-dlya-chistogo-vidpochinku_n1872887 (дата звернення: 1.06.2023).

14. Перга Т.Ю. Екологічні наслідки війни Росії проти України URL: <https://ivinas.gov.ua/viina-rf-protyukrainy/ekolohichni-naslidky-viiny-rosii-proty-ukrainy.html> . (дата звернення: 7.07.2023).

15. Некос А.Н., Мишкін К.К. Розвиток інновацій у туристичній діяльності в Україні у післявоєнний період. *Євроінтеграція екологічної політики України* : матеріали П'ятої Всеукраїнської науково-практичної конференції. Одеса: Одеський державний екологічний університет. 2023. С. 188-191.

16. Барсукова О. В. Як річка Дніпро потерпає від окупантів. 2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/12/22/251956/>. (дата звернення: 25.09.2023)

17. Кравченко А. Б. Підлив Каховської ГЕС: трагедія, яка змінить сільське господарство півдня та всієї України. URL : <http://surl.li/lmehq> (дата звернення: 23.09.2023).

18. Крайнюкова А. М. Біотестування – метод оцінки токсичних властивостей компонентів природного середовища та джерел їх забруднення. *Проблеми охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки*. Харків: Райдер, 2006. Вип. XXVIII. С. 15-33..

19. United Nations World Tourism Organization (UNWTO). *The One Planet Sustainable Tourism Programme*. URL: <https://www.unwto.org/sustainable-development/one-planet>. (дата звернення: 19.09.2023)

20. International Ecotourism Society (TIES). *Ecotourism & Sustainable Tourism Conference 2022*. URL: <https://ecotourism.org/ecotourism-and-sustainable-tourism-conference-2022/> (дата звернення: 10.10.2023).

21. Ганнівський кар'єр. URL: <https://discover.ua/locations/gannivskiy-karier> (дата звернення: 15.10.2023).

22. Вад. В. Манюк, Вол. В. Манюк. Заповідні куточки на Дніпропетровщині: *заказники*. Дніпропетровськ: ТОВ «Роял Принт», 2011. 120с.

23. Офіційний сайт Кам'янської міської ради URL: <https://kam.gov.ua/turizm> (дата звернення: 24.09.2023).

24. Дніпропетровська обласна державна адміністрація URL: <https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/dnipropetrovshina/prirodno-zapovidnij-fond> (дата звернення: 25.09.2023).

25. Жеребцов А. В. Дніпропетровщина: на земельні торги виставлені 750 га з 20 заказників. URL: <https://uncg.org.ua/dnipropetrovshchyna-na-zemelni-torhy-vystavleni-750-ha-z-20-zakaznykiv/>. (дата звернення: 20.10.2023).

26. Савіцька О. П., Савіцька Н. В., Погребняк Л. В. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Миколаїв: Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського, 2017. Вип. 15. С. 119–131.